

WAT MET BRUSSEL?

w a t
m e t

BRUSSEL?

**André Loeckx, Stijn Oosterlynck,
Chris Kesteloot**

LANNOO | **METAFORUM**
CAMPUS | KU LEUVEN

D/2014/45/11 - ISBN 978 94 014 1305 3 – NUR 901

Vormgeving cover: Studio Derycke

Vormgeving binnenwerk: Fulya Toper

© De auteurs & Uitgeverij Lannoo nv, Tielt, 2014.

Auteurs: André Loeckx, Stijn Oosterlynck, Chris Kesteloot, Johan Leman, Bart Pattyn,
Luc Reyckler, Norbert Vanbeselaere.

Uitgeverij LannooCampus maakt deel uit van Lannoo Uitgeverij, de boeken- en multi-
mediadivisie van Uitgeverij Lannoo nv.

Alle rechten voorbehouden.

Niets van deze uitgave mag verveelvoudigd worden en/of
openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie,
microfilm, of op welke andere wijze dan ook, zonder
voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Citeerwijze: Loeckx, A., Oosterlynck, S., Kesteloot, C., Leman, J., Pattyn, B., Reyckler,
L., Vanbeselaere, N., *Wat met Brussel?*, Leuven: LannooCampus, 2014.

Uitgeverij LannooCampus

Erasme Ruelensvest 179 bus 101

3001 Leuven

België

www.lannoo-campus.be

Inhoud

Hoe is dit boek opgebouwd?	8
1. Is spreken over Brussel een kwestie van <i>frame</i> ?	13
<i>Ieder zijn Brussel?</i>	14
<i>Feiten of frames, wat stuurt onze beeldvorming over Brussel?</i>	15
<i>Kunnen we onze frames over Brussel bijstellen?</i>	17
<i>Kunnen we tot gedeelde frames over Brussel komen?</i>	19
2. Wat gebeurde er toch met Brussel?	23
<i>Was Brussel vroeger niet de alom gerespecteerde hoofdstad van het land?</i>	24
<i>Hoe raakte het sterke frame van Brussel in diskrediet?</i>	26
<i>De verbleekte hoofdstad verpoft zich tot iets nieuws. Maar tot wat?</i>	30
<i>Kan en moet onze hoofdstad nog een belangengemeenschap vormen?</i>	33
3. Hoe miskijken velen zich op Brussel?	
Drie reducties en twee sociaalpsychologische beschouwingen	37
<i>Is Brussel niet in de eerste plaats een communautair arrangement?</i>	39
<i>Gaat de kwestie Brussel niet vooral over territoria en grenzen?</i>	41
<i>Is Brussel niet een stad vol stedelijke problemen en slecht beheer?</i>	43
<i>Komt het niet telkens neer op 'wij' tegen 'zij'?</i>	45
<i>Wat als wij hen nodig hebben en zij ons?</i>	48

4. Hoe anders naar Brussel kijken?	
Vier lezingen stellen complexiteit tegenover reductie	53
<i>Wat over Brusselse welvaart en Brusselse armoede?</i>	
<i>Een sociaaleconomische lezing</i>	55
<i>Wat over het sociale en culturele kapitaal van Brussel?</i>	
<i>Een sociaal-culturele lezing</i>	61
<i>Wat over de metropolitane ruimte?</i>	
<i>Een stedenbouwkundige lezing</i>	68
<i>Wat over instituties, bevoegdheden en financiering?</i>	
<i>Een institutionele lezing</i>	78
5. Wat nu met Brussel?	
Vier pistes voor een nieuwe gemeenschappelijkheid	83
<i>Wat met taal en territorialiteit?</i>	
<i>Van strijdperk naar platform voor samenwerking</i>	85
<i>Wat met Brussel-Europa? Europese waarden</i>	
<i>als frame voor samenleving en ontwikkeling</i>	93
<i>Wat met de metropolitane ruimte?</i>	
<i>Projecten voor een nieuwe gemeenschappelijkheid</i>	102
<i>Wat met de paradox van welvaart en armoede?</i>	
<i>Uitgangspunten voor een nieuw contract</i>	
<i>tussen rijk en arm</i>	113
Voor wie meer wil lezen	129
Nawoord: hoe kwam dit boek tot stand?	133
Referenties en bronnen van figuren	138

De *Wat met*-reeks wil het debat over belangrijke thema's die de mens raken op een kritische manier wetenschappelijk onderbouwen vanuit de interdisciplinaire denktank Metaforum, die de rijkdom aan expertise van de KU Leuven rond maatschappelijke thema's bundelt.

Wat met Brussel? Frames, pistes en projecten voor een nieuwe gemeenschappelijkheid is het werk van verschillende werkgroep-leden en auteurs. Met name:

André Loeckx
Stijn Oosterlynck
Chris Kesteloot
Johan Leman
Bart Pattyn
Luc Reyckler
Norbert Vanbeselaere

Aanvullend leverden de volgende deskundigen bijdragen aan de werkgroep:

Peter Cabus
Tim Cassiers
Benjamin Dalle
Bruno De Meulder
Guido Fonteyn
Marc Hooghe
Rémi Van Durme
Philippe Van Parijs

Hoe is dit boek opgebouwd?

Niet zelden wordt Brussel beschreven in termen van een tweespalt: Nederlandstaligen versus Franstaligen, allochtonen versus autochtonen, arm versus rijk, Brusselaar versus pendelaar, stad versus Rand. Dergelijke zienswijzen leggen een zware hypotheek op de toekomst van Brussel. In *Wat met Brussel?* ontwikkelen we een zienswijze waarin de meervoudigheid van Brussel (op institutioneel, ruimtelijk en maatschappelijk gebied) wordt erkend, een zienswijze die niet onmiddellijk aanleiding geeft tot communautaire of territoriale claims, maar integendeel uitgangspunten biedt voor een nieuwe gemeenschappelijkheid.

In hoofdstuk 1 argumenteren we dat een stedelijk territorium zoals Brussel niet op zichzelf bestaat, maar wordt verbeeld aan de hand van *frames* die meestal de nadruk leggen op tweespalt en reductie. *Frames* zijn de sjablonen die een bepaalde groep spontaan hanteert om de werkelijkheid te interpreteren en erin te interveniëren. *Frames* kunnen versleuteld of bijgesteld worden in functie van de beschikbare informatie of de omstandigheden. In deze tekst reiken we componenten aan voor zo'n versleuteling, om zo tot *frames* voor een nieuwe gemeenschappelijkheid te komen die accurater de problemen en kansen van Brussel in rekening brengen en waarmee mensen die op diverse manieren op Brussel betrokken zijn zich kunnen identificeren.

In hoofdstuk 2 maken we in een korte historische schets duidelijk hoe sterke *frames* vormgaven aan het Brussel van de negentiende en de eerste helft van de twintigste eeuw en hoe deze *frames* verbrokkelden naarmate de maatschappelijke krachten die ze hanteerden door politieke en economische verschuivingen hun greep op de situatie verloren.

In hoofdstuk 3 argumenteren we dat er in het huidige publieke debat over Brussel minstens drie problematische ‘reducties’ werkzaam zijn die verhinderen dat er een nieuw, breed gedragen *frame* tot stand komt: (1) de kadering van Brussel binnen de Belgische communautaire situatie; (2) het eenzijdig territoriaal perspectief waarbinnen over Brussel gedacht wordt; (3) de voortdurende bespreking van Brussel in termen van haar problemen en veel minder in termen van haar hoofdstedelijke mogelijkheden. We duiden deze reducties vanuit de sociale psychologie van groepsprocessen.

In hoofdstuk 4 verruimen we de blik op Brussel aan de hand van vier verschillende lezingen en brengen we elementen aan voor een versleuteling van de bestaande *frames*. De eerste sociaaleconomische lezing van Brussel vestigt de aandacht op de paradox van Brussel: tegelijk generator van welvaart, ingebed in nationale en internationale netwerken, en verzamelmekken van armoede en marginaliteit. De tweede lezing focust op het sociaal en cultureel kapitaal van Brussel, met de kanaalzone als voorbeeld. In de derde lezing presenteren we een stedenbouwkundige lezing van Brussel, waarbij we inzoomen op de Ring, het woud en het kanaal als voorbeelden van armaturen van de metropolitane ruimte die tegelijk problematisch zijn en drager van ontwikkelingskansen. We sluiten dit deel af met de vierde, politiek-institutionele lezing van Brussel waarin we de complexiteit van institutionele afspraken, bevoegdheden en financiering kort belichten.

In hoofdstuk 5 ten slotte identificeren we in die hervonden complexiteit vier pistes naar een nieuw gedeeld *frame* op het Brussel van morgen en haar metropolitane ruimte. In de eerste piste sturen we aan op een versleuteling van de *frames* over taal en territorialiteit, waar het territorium niet langer de inzet van een politieke strijd is, maar een platform voor samenwerking wordt. In de tweede piste suggereren we een

frame op Brussel waarin de symbolische leegte, geschapen door de uitholling van België, ingenomen wordt door Europa en een aantal van haar principes. In de derde piste werken we, bij wijze van voorbeeld, het ontwikkelingspotentieel van Ring, woud en kanaal verder uit tot armaturen van een metropolitane ruimte van nieuwe gemeenschappelijkheid. In de laatste piste verkennen we de uitgangspunten van een nieuw contract tussen rijk en arm in de metropolitane ruimte.

Franstaligen wonen graag in de Vlaamse Rand
maar weigeren Nederlands te leren,
dat is pure onwil.

Brussel is een Franstalige stad, met haar kleine
Vlaamse minderheid wordt al genoeg rekening
gehouden.

Wij Vlamingen hebben in Brussel niets te zoeken:
wie er Nederlands spreekt, wordt met de nek
aangekeken.

Brussel interesseert de Vlamingen niet. Meer dan
de trein, de file en hun bureau kennen ze niet.

Meer geld voor Brussel verdwijnt toch maar in
een bodemloze put van vreemdelingen, steun-
trekkers en slecht bestuur.

De rijkdom van Brussel verdwijnt naar de Rand
die steeds maar rijker wordt.

1.

IS

spreken over Brussel een
kwestie van *frame*?*

* Dit hoofdstuk steunt op een bijdrage van Bart Pattyn over frames.

Ieder zijn Brussel?

Wat is Brussel? Afhankelijk van wie spreekt over en voor Brussel, krijgt die vraag een ander antwoord. Sommigen benadrukken dat Brussel een volwaardig derde gewest is of moet worden, terwijl anderen vooral wijzen op haar statuut als een hoofdstedelijke regio die gezamenlijk bestuurd wordt door de Nederlandstalige en Franstalige taalgemeenschappen. Voor sommigen is Brussel een put vol problemen en slecht beheer die steeds meer geld opsorpt. Voor anderen blijft Brussel een krachtig centrum van economie en besluitvorming. Velen brandmerken Brussel als de onveilige, vuile en dus te mijden grootstad, terwijl anderen haar bejubelen als de enige echte grootstad en dus *the place to be*. Vlaamse kringen zien Brussel als een steeds verder uitdijende olievlek die de taalkundige integriteit van het Vlaamse ommeland bedreigt en de ruimtelijke samenhang ervan aantast, terwijl hun Franstalige tegenhangers de groei van de grootstad Brussel vanzelfsprekend vinden, Brussel claimen als een onderdeel van het Franstalig territorium of zelfs dromen van een corridor tussen Brussel en Wallonië. Nog anderen benadrukken de internationalisering van Brussel en zien Brussel als een internationaal politiek centrum, als Europese hoofdstad of zelfs als een postnationale kosmopolitische stad. Meer *down to earth* is Brussel voor meer dan een miljoen mensen de stad waar ze wonen en voor 350.000 pendelaars de stad waar ze gaan werken. Daarnaast is Brussel vandaag gewoon ook nog de hoofdstad van de federale staat België en van Vlaanderen.

Feiten of *frames*, wat stuurt onze beeldvorming over Brussel?

Iedereen heeft zijn manier om naar de complexe Brusselse realiteit te kijken. De manier waarop we ons een beeld vormen van een stad zoals Brussel wordt niet zozeer gestuurd door objectieve feiten, maar door het soort *frame* dat we spontaan gebruiken. *Frames* zijn interpretatiekaders die bepalen hoe we een gegeven belichten, welke aspecten ervan we op de voorgrond plaatsen en welke we naar de achtergrond laten verdwijnen. *Frames* dragen ertoe bij dat we sommige aspecten van een gegeven als problematisch ervaren terwijl we andere soms even bedenkelijke aspecten helemaal normaal vinden. *Frames* suggereren gewoonlijk ook wie voor mogelijke narigheid verantwoordelijk is en wie we als gedupeerden percipiëren (Goffman, 1974).

In de sfeer van de politieke communicatie en de journalistiek wordt het werkwoord ‘framen’ onder meer gebruikt voor het via beeldspraak doelbewust vertekenen van een situatie. Door bijvoorbeeld de Brusselse periferie te framen als ‘de groene rand’ verbloemen we de chaotische suburbanisatie van het gebied. In vertogen over Brussel is aan dergelijke beeldspraak geen gebrek: ‘de uitdijende olievlek’, ‘de tikkende tijdbom’, ‘de Vlaamse omsingeling’, ‘het Vlaamse complot tegen de Brusselse gemeenten’, ‘de macht der baronieën’, ‘Molenbeek is de Bronx van Brussel’, enz. In de originele betekenis die de socioloog Erving Goffman eraan gaf, zijn *frames* niet enkel bewust gekozen kaders waarmee we een gebeurtenis doelbewust in een specifiek licht plaatsen. *Frames* zijn in de eerste plaats de binnen een sociale groep als vanzelfsprekend geachte interpretatieschema’s van waaruit die groep spontaan een beeld vormt van hoe een situatie moet worden ingeschat.

Een groepsspecifiek *frame* stuurt bovendien niet alleen de wijze waarop de groepsleden een beeld vormen van heden en verleden, maar ook van wat in de toekomst moet worden ondernomen. Het soort *frame* dat gehanteerd wordt ten aanzien van Brussel bepaalt niet alleen hoe het verleden van Brussel wordt gepercipieerd, maar ook wat van Brussel verwacht wordt en hoe de toekomst voor deze stad eruit zal zien. Het *frame* bepaalt of de groepsleden Brussel zullen ervaren als een positief project waar ze zich vanuit hun eigen groep voor engageren, of als een hopeloze onderneming waarvan ze zich als groep liever distantiëren.

De *frames* die een gegeven gemeenschap als vanzelfsprekend beschouwt, hebben niet alleen betrekking op omvattende vraagstukken zoals de ontwikkeling van een stad, maar ook op concrete gebeurtenissen en figuren. Zo bepalen de groepsgebonden stereotiepe denkbeelden op welke manier een publieke figuur zal worden ervaren, hoe een specifieke gebeurtenis in de stad zal overkomen, of een concrete ingreep in de stad zal worden gewaardeerd dan wel afgewezen, hoe men zelf best op een situatie inspeelt. Er zijn voorbeelden te over ('de burgemeester van Molenbeek doet altijd alsof zijn neus bloedt', 'dat bedrijf dat de buurt moet verlaten wegens onveiligheid heeft het zelf gezocht', 'de marathon van Brussel is iets van de Franstaligen', 'een aparte trambedding in onze straat is slecht voor de kleinhandel', 'met Nederlands te leren ben ik niets'). *Frames* kunnen mensen gevangen houden in stereotiepe denkpatronen: ze doen mensen denken in termen van gedeelde vooronderstellingen. Dit heeft weinig te maken met kortzichtigheid. In zekere zin fungeert elk concept of begrip als een stereotiep denkbeeld, omdat geen enkel kader van waaruit we een situatie inschatten volkomen recht kan doen aan wat zich in de praktijk echt voordoet.

Kunnen we onze *frames* over Brussel bijstellen?

Gelukkig zijn we in staat om afstand te nemen van *frames* en kunnen we ons een idee vormen van de manier waarop de realiteit wordt ervaren vanuit het perspectief van een andere groep. Mensen kunnen zich afvragen of het *frame* dat ze gebruiken om een situatie te duiden, correct is. En als daar voldoende consensus over bestaat, kan het gemeenschappelijke uitgangspunt worden bijgesteld. Franstaligen kunnen de diversiteit van de Vlaamse opinie leren kennen en zich realiseren 'dat niet alle Vlamingen nationalistes zijn'. Vlamingen die het perspectief van Walen leren kennen, zullen niet meer vanzelfsprekend aannemen 'dat Walen weinig ondernemend zijn'. In die zin kan bijkomende informatie een perceptie verfijnen en zelfs heroriënteren. Het is echter afhankelijk van de groepsmentaliteit of dit soort kritisch onderzoek wordt getolereerd en of mensen het vanzelfsprekend zullen vinden om de gangbare *frames* in vraag te stellen. In sommige groepen wordt het gewaardeerd om met alternatieve gezichtspunten de zwakke plekken van vertrouwde *frames* zichtbaar te maken, in andere ervaart men dat als blijk van ontrouw of verraad. Wie begrip opbrengt voor de Franstalige eis dat een grootstad moet kunnen groeien, zou dan geen goede Vlaming zijn. Een Franstalige die de eis van een corridor door het Zoniënwoud te dwaas vindt voor woorden, zou dan de Franstalige belangen schaden.

Frames kunnen dus worden bijgesteld en opgegeven, maar zonder kunnen we niet. We kunnen een *frame* inruilen voor een ander; in het beste geval is dat een subtieler en waarheidsgetrouwer *frame*. Goffman beschrijft hoe een *frame* kan worden bijgesteld in functie van de beschikbare informatie of

de omstandigheden. Zo kan een groepje luidruchtige jongeren worden waargenomen als ‘allochtone hangjongeren die uit zijn op herrie’ omdat dat het *frame* vormt waarmee een bepaalde groep dit soort waarnemingen spontaan interpreteert. Dit *frame* kan echter worden ingeruild voor een ander, wanneer op basis van bijkomende informatie een andere perceptie waarschijnlijker lijkt. Bij nader inzien zou bijvoorbeeld kunnen blijken dat het gaat om ‘uitgelaten scholieren na een drukke schooldag’. Die nieuwe informatie fungeert dan als een sleutel die de toonaard van het oorspronkelijke *frame* wijzigt. Met de metafoor ‘versleutelen’ verwijst Goffman naar de manier waarop nieuwe gegevens of gebeurtenissen mensen ertoe aanzetten om een bepaalde werkelijkheid te herinterpreteren en het basiskader in te ruilen voor een meer adequaat *frame*. Bij het versleutelen van *frames* blijft de waargenomen situatie identiek, maar verandert onze interpretatie ervan radicaal. Een ‘opstoot van straatcriminaliteit’ zal door sommigen spontaan worden toegeschreven aan ‘een totaal verloren generatie’, terwijl voor mensen die wat meer op de kwestie ingaan ‘het altijd over dezelfde personen gaat en de meerderheid van die generatie hard werkt aan een betere toekomst’. Terwijl vanuit het eerste *frame* elke remediëring hopeloos lijkt, heeft men vanuit het tweede *frame* de indruk dat op basis van een pragmatische aanpak de situatie positief zal kunnen worden omgebogen.

Kunnen we tot gedeelde *frames* over Brussel komen?

In discussies over Brussel is van het versleutelen of bijstellen van *frames* doorgaans weinig sprake; versleutelen naar gedeelde *frames* blijft erg zeldzaam. Wanneer Vlamingen, Walen, Brusselaars, Europese ambtenaren, vluchtelingen, migranten, stadsbewoners en stadsgebruikers Brussel aan de orde stellen, blijken ze allemaal uit te gaan van onderling verschillende *frames*. Deze groepsgebonden *frames* sluiten onderling niet goed aan, integendeel, ze staan veeleer haaks op elkaar en vormen vaak de inzet van aanslepende conflicten. Vanuit die groepsgebonden *frames* wordt de eigen identiteit immers voornamelijk tegen andere groepen in gedefinieerd en wordt niet uitgegaan van de mogelijkheid van een gedeeld *frame* over een gemeenschappelijk project waarin men op elkaar rekt in plaats van elkaar te bestrijden. Niet alleen resulteert het gebrek aan een voldoende breed gedeeld *frame* in sociale fragmentatie en strijd voor de controle over een territorium, het ondermijnt de politieke bestuurskracht die meestal steunt op coalities en het berooft de bewoners van een positief project dat door de brede samenleving, over de opiniegroepen heen, erkend wordt.

Wat in verband met Brussel een ernstig probleem vormt, is het ontbreken van een positief *frame* dat de verschillende groepen verenigt en dat de verschillende mensen die op de stad betrokken zijn, toelaat om zich ondanks hun verscheidenheid positief te identificeren met Brussel en zich als een 'wij' ('wij zijn allemaal een beetje Brusselaar') te definiëren. Wat dus zou moeten worden gecreëerd, is een gemeenschappelijk kader van waaruit Brussel kan worden beschouwd als

een project waarop mensen fier zijn en waarvoor ze spontaan gerespecteerd worden als ze eraan bijdragen. Er zijn nu eenmaal momenten waarop het belangrijk is dat alle mensen die op een of andere manier op Brussel betrokken zijn, zich verenigd kunnen voelen, bijvoorbeeld in bestuurskwesties over openbare werken, sociale voorzieningen, gezondheid, openbare orde of het algemeen welzijn. Een positief *frame* dat door verschillende groepen wordt gedeeld, is niet noodzakelijk een *frame* dat elke tegenstelling of verscheidenheid miskent. Integendeel, het gedeelde *frame* erkent de legitimiteit van verschillende, zelfs tegenstrijdige opvattingen, maar beschouwt deze niet als een onoverkomelijke hinderpaal voor het gedeelde *frame*.

Een dergelijk positief *frame* moet worden gedragen door sociale actoren die door de Brusselse bevolking, maar ook door de buitenwereld als legitieme vertegenwoordigers van Brussel worden aanvaard. Op dit moment zijn die sociale actoren hopeloos verdeeld. De nodige cohesie tussen hen ontbreekt om tot een dergelijk *frame* te komen en het in bestuurskracht om te zetten. Dit hoeft niet te worden beschouwd als een tekortkoming van de ene of de andere partij. Het gaat immers om een gedeelde verantwoordelijkheid van alle betrokken actoren.

Ons vertrekpunt is dus dat positieve, gedeelde *frames* over de identiteit en de toekomst van Brussel ontbreken en dat de huidige verbrokkeling in verdelende *frames* de stad verhinderen in te spelen op de kansen en uitdagingen die zich vandaag de dag aandienen. Dit vertrekpunt is geen wetenschappelijk onderbouwde conclusie, maar een werkhypothese. Gedeelde *frames* zijn geen luchtkastelen of hoogdravende ideologieën.

Het gaat niet om perfecte kaders die alle belangen behartigen en alle tegenstellingen oplossen, maar wel om zienswijzen die diverse groepen, actoren en individuen van de stad voldoende verenigen en aldus een politiek, sociaal en cultureel draagvlak bieden voor een positief project. Tot op zekere hoogte waren dergelijk *frames* werkzaam in het Brussel van de negentiende en de eerste helft van de twintigste eeuw.

Ooit waren we allemaal fier op onze hoofdstad,
we deelden er in lief en leed: de Expo 58, de
brand in de Innovation, de Rode Duivels op de
Grote Markt, de rouw voor Koning Boudewijn,
de Witte Mars...

Brussel was altijd al het privédominon van de
Franstalige bourgeoisie. Vlamingen waren twee-
derangsburgers. En dat zijn ze nog steeds.

Een gemeenschappelijke hoofdstad? Vergeet het:
voor alles is in Brussel een communautair com-
promis nodig of het gaat niet door.

Brussel is allang niet meer een kwestie van Vla-
mingen tegen Franstaligen! Voor mij is het in de
eerste plaats een Europese hoofdstad met veel
talen en culturen.